

Spriedums
Latvijas Republikas vārdā
Rīgā 2010. gada 2. februārī
lietā Nr. 2009-46-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Kristīne Krūma un Viktors Skudra, pēc divdesmit Latvijas Republikas Saeimas deputātu – Borisa Cileviča, Jāņa Tutina, Ivana Klementjeva, Aleksandra Golubova, Artūra Rubika, Sergeja Fjodorova, Sergeja Mirska, Nikolaja Kabanova, Sergeja Dolgoplova, Valērija Agešina, Andreja Klementjeva, Ivana Ribakova, Vitālija Orlova, Alekseja Vidavska, Oļega Deņisova, Jāņa Urbanoviča, Nila Ušakova, Jura Sokolovska, Miroslava Mitrofanova un Valērija Buhvalova (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) – pieteikuma par lietas ierosināšanu,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 3. punktu un 28.¹ pantu, rakstveida procesā 2010. gada 12. janvārī tiesas sēdē izskatīja lietu

“Par Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) 1999. gada 9. septembrī pieņēma Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumu (turpmāk – Likums). Tas stājās spēkā 2000. gada 1. janvārī. Likuma pārejas noteikumu 1. punkta pirmais teikums (turpmāk – apstrīdētā norma) spēkā esošajā redakcijā noteic: „Invaliditātes pensijas un apgādnieka zaudējuma pensijas, kas piešķirtas līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai un aprēķinātas kaitējuma atlīdzības apmērā, saskaņā ar šo likumu pārrēķinātas netiek, izņemot gadījumu, kad

personai, kurai piešķirta invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā, mainās darbspēju zaudējuma pakāpe (procentos) vai invaliditātes smaguma pakāpe.”

2. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. pantam.

Kā norāda Pieteikuma iesniedzējs, pārrēķinot invaliditātes pensiju saskaņā ar Likuma pārejas noteikumu 1. punkta otrajā teikumā minēto formulu, tiek ņemta vērā Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātā mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošiem par iepriekšējo ceturksni. Salīdzinot situāciju 1999. un 2007. gadā, varot secināt, ka šis rādītājs ir palielinājies gandrīz trīs reizes. Līdz ar to rodoties tāda situācija, ka atsevišķos gadījumos, kad pensija tiek pārrēķināta sakarā ar darbspēju zaudējuma vai invaliditātes smaguma pakāpes maiņu, invaliditātes pensija kļūst lielāka nekā iepriekšējā periodā, proti, līdz 2000. gada 1. janvārim. Savukārt tām personām, kurām veselības stāvoklis pasliktinājies un invaliditāte noteikta agrāk, bet nav mainījusies ne darbspēju zaudējuma pakāpe, ne invaliditātes smaguma pakāpe, kaitējuma atlīdzības apmērā aprēķinātā pensija esot palikusi nemainīga. Ja personai pēc Likuma stāšanās spēkā ir noteikta invaliditāte vai mainījusies darbspēju zaudējuma pakāpe vai invaliditātes smaguma pakāpe, tad tai piešķirtā invaliditātes pensija esot lielāka nekā personai ar augstāku, bet nemainīgu darbspēju zaudējuma vai invaliditātes pakāpi, kurai invaliditātes pensija ir piešķirta līdz apstrīdētās normas spēkā stāšanās brīdim.

Kā norāda Pieteikuma iesniedzējs, šāda situācija ir uzskatāma par tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu, jo saskaņā ar apstrīdēto normu personas invaliditātes pensijas lielums ir atkarīgs nevis no veselības stāvokļa vai citiem objektīviem apstākļiem, bet gan no laika, kad personai noteikta invaliditāte. No apstrīdētās normas neesot saprotams, kādi atšķirīgi kritēriji tika ņemti par pamatu, nosakot dažādu pensiju aprēķināšanas kārtību personām, kurām invaliditāte noteikta līdz Likuma spēkā stāšanās dienai un pēc tam.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – nepiekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim un uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. pantam.

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (turpmāk arī – VSAA) sniegtie dati liecinot, ka personām, kurām invaliditāte iestājusies Černobiļas atomelektrostacijas (turpmāk – Černobiļas AES) avārijas seku likvidēšanas rezultātā un kurām invaliditātes pensija piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās brīdim, invaliditātes pensijas vidējais apmērs esot lielāks nekā visu Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas rezultātā cietušo personu vidējā invaliditātes pensija. Līdz ar to neesot pamatots Pieteikuma iesniedzēja paustais viedoklis, ka šobrīd piešķirtās invaliditātes pensijas būtu lielākas nekā tās pensijas, kuras piešķirtas līdz Likuma spēkā stāšanās dienai un nav pārrēķinātas.

Analizējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. pantam, Saeima norāda uz Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības normatīvo regulējumu, kas bija spēkā līdz Likuma pieņemšanai. Likumdevējam, pieņemot Likumu, vajadzējis ievērot tiesiskās paļāvības principu, proti, aizsargāt personu tiesības, kuras bija iegūtas līdz Likuma spēkā

stāšanās dienai. Apstrīdētā norma esot bijis viens no mehānismiem personu tiesiskās palādvības aizsargāšanai normatīvā regulējuma izmaiņu procesā. Turklāt Likums esot pieņemts, sadarbojoties ar Latvijas savienību „Černobiļa”. Tā esot lūgusi saglabāt iepriekšējo invaliditātes pensijas aprēķināšanas kārtību personām, kurām invaliditāte noteikta līdz 2000. gadam.

Saeima nepiekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim, ka apstrīdētajai normai neesot bijis saprātīga pamata. Normas izstrādāšanas gaita liecinot, ka tās mērķis bija aizsargāt to personu tiesisko palādvību, kurām invaliditātes pensija bija piešķirta pirms Likuma stāšanās spēkā. Tiesiskās palādvības princips apstrīdētās normas pieņemšanas laikā esot uzskatīts par augstāku konstitucionāla ranga vērtību nekā tiesiskās vienlīdzības princips. Šāds likumdevēja lēmums pēc sava rakstura esot bijis politisks, un to varētu pārvērtēt likumdošanas procesa ietvaros, ja tiktu konstatēts, ka nepieciešamas normatīvā regulējuma izmaiņas. Turklāt tiem Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem, kuriem jau bija piešķirta invaliditātes pensija, tās apmērs būtiski samazinātos, ja nebūtu apstrīdētās normas. Izstrādājot Likumu, likumdevējs neesot varējis paredzēt straujo vidējās mēneša darba samaksas pieaugumu ekonomikas augšupejas gados.

4. Pieaicinātā persona – Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) – norāda, ka visas personas, kurām piešķirta invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā pirms Likuma stāšanās spēkā vai piešķirta kaitējuma atlīdzība un invaliditātes pensija pēc Likuma stāšanās spēkā, vieno kopējs apstākļi – darbspēju zaudējums un invaliditāte, kas iestājusies, piedaloties Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanā vai šīs avārijas rezultātā.

Tādējādi minētās personas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Tā kā apstrīdētajā normā noteikts ierobežojums attiecībā uz iespējām pārrēķināt invaliditātes pensiju, tā paredzot atšķirīgu attieksmi pret tām Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušajām personām, kurām invaliditātes pensija piešķirta līdz 1999. gada 31. decembrim un kurām darbspēju zaudējuma pakāpe (procentos) vai invaliditātes smaguma pakāpe kopš Likuma spēkā stāšanās brīža nav mainījusies.

Tiesībsargs piekrīt Saeimas norādītajam, ka apstrīdētās normas leģitīmais mērķis bija aizsargāt to personu tiesisko palādvību, kurām invaliditātes pensija bija piešķirta pirms Likuma stāšanās spēkā. Taču esot jāņem vērā, ka kopš apstrīdētās normas pieņemšanas apstākļi ir mainījušies.

Viens no rādītājiem, kas tiek ņemts vērā, pārrēķinot invaliditātes pensiju saskaņā ar apstrīdēto normu, esot Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātā mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošiem par iepriekšējo ceturksni. Šis rādītājs līdz 2008. gadam esot nepārtraukti palielinājies. Starp darba samaksas apmēru 2000. un 2009. gadā esot ievērojama atšķirība. Pārrēķinot invaliditātes pensiju saskaņā ar apstrīdēto normu, minētais rādītājs tiek ņemts vērā neatkarīgi no tā, vai darbspēju zaudējuma pakāpe (procentos) vai invaliditātes smaguma pakāpe paaugstinās vai samazinās. No VSAA sniegtās informācijas varot secināt, ka minēto apstākļu rezultātā gadījumā, kad darbspēju zaudējuma procenti ir zemāki, invaliditātes pensijas apmērs ir lielāks nekā gadījumā, kad darbspēju zaudējuma procenti personai vairāku

gadu garumā paliek nemainīgi.

Pēc Tiesībsarga domām, aprakstītā situācija esot pretrunā ar apstrīdētās normas un Likuma mērķi. Likuma mērķis esot noteikt sociālās garantijas Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušajām personām. Gan Likuma mērķis, gan taisnīguma princips uzliekot pienākumu kompensēt šīm personām nodarīto kaitējumu atkarībā no tā smaguma – jo lielāks kaitējums, jo apjomīgākas sociālās garantijas. Apstrīdētā norma vairs neaizsargājot to personu tiesības, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās brīdim un kurām darbspēju zaudējuma pakāpe vai invaliditātes smaguma pakāpe kopš Likuma stāšanās spēkā nav mainījusies. Tādējādi likumdevēja izraudzītie līdzekļi vairs neesot piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai un apstrīdētā norma neatbilstot samērīguma principam un Satversmes 91. pantam.

6. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra norāda uz normatīvajiem aktiem, saskaņā ar kuriem līdz Likuma spēkā stāšanās dienai tika aprēķinātas invaliditātes pensijas, apgādnieka zaudējuma pensijas un piešķirtas sociālās garantijas Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušajām personām.

Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 15. maija lēmums esot paredzējis, ka invaliditātes pensiju kaitējuma atlīdzības apmērā piešķir personām, kuras piedalījušās Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanā vai cietušas no radioaktīvā piesārņojuma Černobiļas AES avārijas rezultātā.

Savukārt no 2000. gada 1. janvāra Likuma 8.panta pirmajā daļā paredzēto kaitējuma atlīdzību piešķir tiem Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem, kuriem ir noteikta invaliditāte un tās cēloņsakarība ar Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas darbu veikšanu vai arī darbspēju zaudējuma pakāpe 10–25 procentu apmērā un tās cēloņsakarība ar minēto darbu veikšanu.

Kā informē VSAA, personām, kurām invaliditāte noteikta pēc 2000. gada 1. janvāra un kuru invaliditātes cēlonis saistīts ar Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas darbu veikšanu, ir tiesības saņemt invaliditātes pensiju saskaņā ar likuma „Par valsts pensijām” normām. Savukārt saskaņā ar Likuma 10. panta pirmo daļu Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un viņu apgādībā bijušām personām papildus valsts pensijai (invaliditātes, vecuma, izdienas vai apgādnieka zaudējuma pensijai) piešķir arī kaitējuma atlīdzību. Gadījumā, kad personai nav tiesību uz valsts pensiju, bet ir tiesības uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kaitējuma atlīdzību piešķir papildus valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam.

VSAA arī norāda, ka šobrīd 2737 personas saņem invaliditātes pensiju sakarā ar invaliditātes iestāšanos Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas rezultātā. No tām 1884 personām invaliditātes pensija piešķirta līdz 2000. gadam, bet 853 personām tā piešķirta pēc 2000. gada. Vidējais piešķirtās pensijas apmērs personām, kurām invaliditāte noteikta līdz 2000. gadam, esot 205,19 lati, bet personām, kurām invaliditāte noteikta pēc 2000. gada, – 94,41 lats.

Secinājumu daļa

7. Satversmes 91. pants noteic: “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.”

Pieteikumā ir ietverts prasījums izvērtēt apstrīdētās normas atbilstību visam Satversmes 91. pantam. Tomēr no pieteikuma secināms, ka ir izvērtējama apstrīdētās normas atbilstība tikai Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, kas garantē visu personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā. Satversmes 91. panta otrajā teikumā nostiprinātā diskriminācijas aizlieguma principa mērķis ir novērst iespēju, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, piemēram, rasi, tautību vai dzimumu, tiktu ierobežotas personas pamattiesības (*sk. Satversmes tiesas 2008. gada 29. decembra sprieduma lietā Nr. 2008-37-03 6. punktu*). Pieteikumā nav norādīts, ka apstrīdētajā normā paredzētā atšķirīgā attieksme būtu balstīta uz kādu nepieļaujamu kritēriju. Tādēļ šīs lietas ietvaros apstrīdētā norma tiks analizēta vienlīdzības principa, nevis diskriminācijas aizlieguma principa kontekstā.

8. Satversmes 91. panta pirmajā teikumā nostiprinātā vienlīdzības principa uzdevums ir nodrošināt, lai tiktu īstenota tāda tiesiskas valsts prasība kā likumu aptveroša ietekme uz visām personām un lai likums tiktu piemērots bez jebkādam privilēģijām. Tas arī garantē likuma pilnīgu iedarbību, tā piemērošanas objektivitāti un bezkaislību, kā arī to, ka nevienam nav ļauts neievērot likuma priekšrakstus (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 9.1. punktu*). Tomēr šāda tiesiskās kārtības vienotība nenozīmē nivelēšanu, jo “vienlīdzība pieļauj diferencētu pieeju, ja tā demokrātiskā sabiedrībā ir attaisnojama” (*Satversmes tiesas 2001. gada 26. jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 6. punkts*).

Satversmes tiesa, interpretējot Satversmes 91. pantu, ir atzinusi, ka vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu un 2008. gada 29. decembra sprieduma lietā Nr. 2008-37-03 7. punktu*). Atšķirīgai attieksmei nav objektīva un saprātīga pamata, ja tai nav leģitīma mērķa vai ja nav samērīgas attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 23. decembra sprieduma lietā Nr. 2002-15-01 secinājumu daļas 3. punktu*).

Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertajam vienlīdzības principam, ir nepieciešams noskaidrot:

- 1) vai un kuras personas (personu grupas) atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos;
- 2) vai apstrīdētā norma paredz vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret šīm personām;

3) vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir legītīms mērķis, un vai ir ievērots samērīguma princips.

9. Tiesiskais regulējums, kas noteica Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībnieku, to apgādībā esošo personu un Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušo personu statusu un ar to saistītās sociālās garantijas, būtiski mainījās līdz ar Likuma stāšanās spēkā 2000. gada 1. janvārī.

9.1. Latvijas Republikas Augstākā padome 1991. gada 15. maijā pieņēma lēmumu „Par pasākumiem, kas veicami, lai uzlabotu Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušo Latvijas Republikas iedzīvotāju sociālo stāvokli”. Minētā lēmuma 3. punkts paredzēja, ka personām, kas piedalījušās Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanā, kā arī uzturējušās radioaktīvā piesārņojuma zonā, tiek piešķirta invaliditātes pensija, ja minēto personu invaliditāte saistīta ar Černobiļas AES avāriju. Lēmums paredzēja, ka pensijas apmērs nosakāms atbilstoši noteikumiem, kas paredz atlīdzības saņemšanu par nodarīto kaitējumu. Tāda pati kārtība bija noteikta arī apgādnieka zaudējuma pensijas aprēķināšanai mirušo invalīdu ģimenēm. Tātad pirms Likuma stāšanās spēkā sociālās garantijas bija noteiktas trim personu grupām:

1) personām, kuras bija piedalījušās Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanā un kurām tā rezultātā bija iestājusies invaliditāte;

2) personām, kuras bija uzturējušās radioaktīvā piesārņojuma zonā un kurām tā rezultātā bija iestājusies invaliditāte;

3) to jau mirušo personu ģimenēm, kurām invaliditāte bija iestājusies Černobiļas AES avārijas rezultātā.

Kā norāda VSAA, pirms Likuma stāšanās spēkā invaliditātes pensijas gan Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem, gan šīs avārijas rezultātā cietušajiem tika aprēķinātas saskaņā ar likuma „Par valsts pensijām” normām. Savukārt gadījumā, kad pēc šīm normām aprēķinātais pensijas apmērs bija mazāks nekā kaitējuma atlīdzības apmērs, pensiju piešķīra kaitējuma atlīdzības apmērā atbilstoši vidējai darba samaksai valstī un darbaspēju zaudējuma pakāpei (*sk. lietas materiālu 102. lpp.*). Invaliditātes pensijas aprēķināšana kaitējuma atlīdzības apmērā bija labvēlīgāka personām ar salīdzinoši lielāku darbaspēju zaudējuma pakāpi. Kaitējuma atlīdzības aprēķināšanas kārtība līdz 2000. gada 1. janvārim nebija būtiski mainījusies, un saskaņā ar tajā laikā spēkā bijušajiem normatīvajiem aktiem šī atlīdzība tika aprēķināta pēc formulas KA (kaitējuma atlīdzība) vai vēlāk PA (pensijas apmērs) = $90\%VA$ (vidējā darba samaksa) \times DZ (profesionālo darbaspēju zaudējuma pakāpe procentos).

9.2. Personām, kurām invaliditāte, kas iestājusies Černobiļas AES avārijas rezultātā, ir noteikta jau pēc Likuma stāšanās spēkā, sociālās garantijas tiek nodrošinātas saskaņā ar Likuma normām. Likums paredz dažādas sociālās garantijas – kaitējuma atlīdzību, invaliditātes pensiju, apgādnieka zaudējuma pensiju, valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kā arī medicīnisko palīdzību.

Likuma 8. pantā norādītas trīs personu grupas, kurām tiek piešķirta kaitējuma atlīdzība:

1) Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībnieki, kuriem ir noteikta invaliditāte un

tās cēloņsakarība ar Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas darbu veikšanu;

2) Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībnieki, kuriem noteikta darbspēju zaudējuma pakāpe 10–25 procentu apmērā un tās cēloņsakarība ar Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas darbu veikšanu;

3) minēto personu darbnespējīgie ģimenes locekļi, kas bijuši to apgādībā, ja persona ir mirusi.

Turklāt pirmajai un trešajai personu grupai saskaņā ar Likuma 10. panta pirmo daļu ir tiesības vienlaicīgi saņemt kaitējuma atlīdzību un saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām” piešķirto valsts pensiju vai arī kaitējuma atlīdzību un valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kas piešķirts saskaņā ar likumu „Par sociālo palīdzību”. Šobrīd likumā „Par sociālo palīdzību” ietvertos jautājumus regulē Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums.

Var secināt, ka kopš Likuma spēkā stāšanās dienas ir mainījušies apstākļi, kādos atrodas Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušie. Daļēji ir mainījies to personu loks, kurām tiek piešķirtas sociālās garantijas. Ja pirms Likuma stāšanās spēkā visas sociālās garantijas saņēma arī tie no radioaktīvā piesārņojuma cietušie, kuri nebija piedalījušies Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanā, tad Likums minētajām personām paredz piešķirt tikai vienu no sociālās palīdzības veidiem – medicīnisko palīdzību. Būtiski ir mainījušies arī sociālo garantiju veidi un to aprēķināšanas kārtība. Pirms Likuma stāšanās spēkā normatīvajos aktos bija noteikti divi sociālo garantiju veidi – invaliditātes pensija un apgādnieka zaudējuma pensija. Šobrīd Likums paredz piecus sociālo garantiju veidus. Laika gaitā būtiski ir mainījušies arī normatīvie akti, saskaņā ar kuriem tiek aprēķināta invaliditātes pensija un piešķirta dažāda veida sociālā palīdzība.

Līdz ar to Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušās personas, kurām sociālās garantijas piešķirtas līdz Likuma spēkā stāšanās brīdim, un personas, kurām sociālās garantijas piešķirtas pēc tam, šīs lietas ietvaros nav uzskatāmas par salīdzināmām grupām.

9.3. Saskaņā ar apstrīdēto normu invaliditātes pensija, kas piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās dienai un aprēķināta kaitējuma atlīdzības apmērā, tiek pārrēķināta gadījumos, kad personai mainās darbspēju zaudējuma pakāpe (procentos) vai invaliditātes smaguma pakāpe. Saskaņā ar Likuma pārejas noteikumu 1. punkta otro teikumu minētās pensijas tiek pārrēķinātas pēc formulas P (pensijas apmērs) = $90\%VS$ (Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātā mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošajiem par iepriekšējo ceturksni) \times DZ (profesionālo darbspēju zaudējuma pakāpe (procentos)).

Tādējādi personas, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā ir piešķirta pirms Likuma stāšanās spēkā, var iedalīt divās grupās. Pirmo grupu veido personas, kurām minētās invaliditātes pensijas apmērs ir palicis nemainīgs kopš tās piešķiršanas, jo pensija nav pārrēķināta. Otro grupu veido personas, kurām invaliditātes pensija ir pārrēķināta saskaņā ar Likumā minēto formulu. Līdz ar to Satversmes tiesai ir jānoskaidro, vai šīs personas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.

Personas, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā ir piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās dienai, vieno vairākas kopīgas pazīmes. Tās visas ir cietušas Černobiļas AES

avārijas rezultātā, un šo personu invaliditāte ir minētās avārijas sekas. Arī invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā šīm personām tika aprēķināta saskaņā ar vienu un to pašu formulu. Turklāt formula, kas tiek izmantota, lai pārrēķinātu šīm personām piešķirto invaliditātes pensiju kaitējuma atlīdzības apmērā, ja ir mainījusies darbspēju zaudējuma vai invaliditātes smaguma pakāpe, ir identiska tai formulai, saskaņā ar kuru līdz Likuma spēkā stāšanās dienai tika aprēķinātas invaliditātes pensijas kaitējuma atlīdzības apmērā. Nosakot šādu kārtību, likumdevējs ir atzinis, ka visas personas, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās dienai, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.

Tādējādi visas personas, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā ir piešķirta pirms Likuma stāšanās spēkā, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos neatkarīgi no tā, vai minētā pensija šīm personām ir pārrēķināta saskaņā ar Likuma pārejas noteikumu 1. punktu.

10. Līdz Likuma spēkā stāšanās dienai tas, cik liela ir personai piešķirtā invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā, bija atkarīgs no profesionālo darbspēju zaudējuma pakāpes un Valsts statistikas komisijas aprēķinātās mēneša vidējās darba samaksas valsts un pašvaldību uzņēmumos, iestādēs un organizācijās strādājošiem par iepriekšējo ceturksni. Jo augstāka bija profesionālo darbspēju zaudējuma pakāpe, jo lielāka aprēķinātā invaliditātes pensija.

Apstrīdētā norma paredz, ka pensija tiek pārrēķināta pēc Likuma pārejas noteikumu 1. punkta otrajā teikumā ietvertās formulas tikai tām Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušajām personām, kurām pēc Likuma stāšanās spēkā mainās darbspēju zaudējuma pakāpe (procentos) vai invaliditātes smaguma pakāpe. Pārrēķinot invaliditātes pensiju kaitējuma atlīdzības apmērā saskaņā ar šo formulu, tiek ņemta vērā mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošiem par iepriekšējo ceturksni. 1999. gada pirmajā ceturksnī mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošiem bija 144,94 lati (*sk. lietas materiālu 98. lpp.*). Kā liecina statistikas dati, kopš 2001. gada mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošiem ir būtiski palielinājusies. Piemēram, 2001. gada pirmajā ceturksnī tā bija 165 lati, 2004. gada pirmajā ceturksnī – 216 lati, savukārt 2008. gada ceturtajā ceturksnī vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošiem bija 607 lati. Lai gan mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošajiem 2009. gada pirmajos trīs ceturkšņos ir samazinājusies un 2009. gada trešajā ceturksnī bija 497 lati, salīdzinājumā ar 2001. gada pirmo ceturksni tā joprojām ir vairāk nekā trīs reizes lielāka (*sk. <http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzoc/%C4%AAstermi%C5%86a%20statistikas%20dati/Darba%20samaksa/Darba%20samaksa.asp>, aplūkots 2009. gada 21. decembrī*).

Personām, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā ir aprēķināta pirms Likuma stāšanās spēkā un kurām darbspēju zaudējuma vai invaliditātes smaguma pakāpe kopš tā laika nav mainījusies, pensijas apmērs joprojām ir saistīts ar mēneša vidējo bruto darba samaksu pensijas piešķiršanas brīdī. Savukārt, pārrēķinot pensijas personām, kurām invaliditātes smaguma vai darbspēju zaudējuma pakāpe pēc Likuma stāšanās spēkā ir mainījusies, tiek ņemta vērā

mēneša vidējā bruto darba samaksa pensijas pārrēķināšanas brīdī. Kā norādīts iepriekš, mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošiem pēc Likuma stāšanās spēkā ir būtiski pieaugusi.

Līdz ar to var veidoties tāda situācija, ka personām, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā ir piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās brīdim un kuru darbspēju zaudējuma vai invaliditātes smaguma pakāpe tobrīd bija vienāda, pensijas apmērs ir atšķirīgs atkarībā no tā, vai darbspēju zaudējuma vai invaliditātes smaguma pakāpe kopš Likuma stāšanās spēkā ir mainījusies vai palikusi nemainīga. Piemēram, personai, kurai no 1999. gada 1. septembra darbspēju zaudējums 70 procentu apmērā ir palicis nemainīgs un ir 2. grupas invaliditāte, invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā kopš minētā datuma ir 98,52 lati. Savukārt personai, kurai tāpat ir piešķirta invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā un kurai pēc Likuma stāšanās spēkā darbspēju zaudējuma pakāpe pieaug vai samazinās līdz 70 procentiem, bet invaliditātes smaguma pakāpe pieaug vai samazinās līdz 2. grupas invaliditātei, minētā pensija tiek pārrēķināta saskaņā ar Likuma pārejas noteikumu 1. punkta otro teikumu. Saskaņā ar minēto formulu šī persona pēc pensijas pārrēķināšanas saņems 152,46 latus (*sk. lietas materiālu 97. lpp.*). Tādējādi šīs personas pensija par vairāk nekā 50 procentiem pārsniegs tās personas pensiju, kurai darbspēju zaudējuma un invaliditātes smaguma pakāpe nav mainījusies un tāpēc pensija nav pārrēķināta. Uz šādas situācijas iespējamību ir norādījis gan Pieteikuma iesniedzējs, gan Tiesībsargs. Arī Saeima atbildes rakstā nenoliedz, ka šāda situācija var izveidoties, jo Likuma izstrādes laikā objektīvi nebija iespējams paredzēt, kā pieaugs mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošajiem.

Tādējādi apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.

11. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka ikvienas personas pamattiesību ierobežojuma pamatā jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs. Tātad ierobežojumam jābūt noteiktam svarīgu interešu – leģitīma mērķa – labad. Pienākums norādīt un pamatot atšķirīgās attieksmes leģitīmo mērķi Satversmes tiesas procesā visupirms gulstas uz institūciju, kas izdevusi apstrīdēto aktu, konkrētajā gadījumā uz Saeimu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2007. gada 18. oktobra sprieduma lietā Nr. 2007-03-01 22.1. punktu un 2010. gada 18. janvāra sprieduma lietā Nr. 2009-11-01 15. punktu*).

Kā norāda Saeima, likumdevēja mērķis, pieņemot apstrīdēto normu, bija aizsargāt to Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībnieku tiesisko paļāvību, kuriem piešķirta invaliditātes pensija. Likumdevējs īpaši esot nolēmis saglabāt iepriekšējo invaliditātes pensijas apmēru tām personām, kurām pensija bija piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās dienai. Ja apstrīdētā norma netiktu pieņemta, Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un avārijā cietušajiem, kuriem invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā bija piešķirta pirms Likuma stāšanās spēkā, būtiski samazinātos pensijas apmērs. Proti, 1999. gada jūlijā kaitējuma atlīdzības apmērā aprēķinātās invaliditātes pensijas vidējais apmērs bija 80,77 lati. Savukārt pēc

Likuma stāšanās spēkā saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām” piešķirtās invaliditātes pensijas vidējais apmērs bija 57,70 lati (*sk.lietas materiālu 99. lpp.*).

Tādējādi likumdevēja mērķis, pieņemot apstrīdēto normu, bija aizsargāt to personu tiesiskās intereses, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās brīdim, un nepieļaut piešķirto pensiju samazināšanos.

12. Lai izvērtētu, vai likumdevēja pieņemtā tiesību norma atbilst samērīguma principam, jānoskaidro:

1) vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai;

2) vai šāda rīcība ir nepieciešama, t.i., vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;

3) vai likumdevēja darbība ir samērīga jeb atbilstoša, t.i., vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Ja, izvērtējot tiesību normu, tiek atzīts, ka tā neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, tad tā neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesiska (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1. punktu*).

13. Satversmes tiesa piekrīt Saeimas norādītajam, ka Likuma pieņemšanas brīdī apstrīdētā norma sasniedza tās leģitīmo mērķi. Ja apstrīdētā norma nebūtu pieņemta, būtiski samazinātos pirms Likuma stāšanās spēkā piešķirto invaliditātes pensiju apmērs.

Tomēr apstākļi, kuros atrodas lietas ietvaros salīdzināmo personu grupas, kopš apstrīdētās normas pieņemšanas ir ievērojami mainījušies. Pēc Likuma stāšanās spēkā valstī vairākas reizes ir palielinājusies mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošajiem. Tā ir viena no sastāvdaļām Likuma pārejas noteikumu 1. punkta otrajā teikumā norādītajā formulā, saskaņā ar kuru tiek pārrēķinātas invaliditātes pensijas kaitējuma atlīdzības apmērā. Tāpēc Satversmes tiesai jāizvērtē, vai apstrīdētā norma joprojām ir piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Apstrīdētā norma šobrīd nostāda nelabvēlīgākā tiesiskajā situācijā personas, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā ir piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās dienai un nav pārrēķināta, bet nodrošina labvēlīgāku attieksmi pret tām personām, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā ir pārrēķināta saskaņā ar Likuma pārejas noteikumu 1. punktu. Līdz ar to apstrīdētā norma pieļauj, ka invaliditātes pensijas apmērs personai ar nemainīgu darbspēju zaudējuma vai invaliditātes smaguma pakāpi var būt mazāks nekā personai, kuras darbspēju zaudējuma vai invaliditātes smaguma pakāpe ir zemāka, bet mainījusies pēc Likuma stāšanās spēkā.

Secināms, ka apstrīdētā norma šobrīd nepietiekami aizsargā to personu tiesības, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās brīdim un kurām nav mainījusies darbspēju zaudējuma vai invaliditātes smaguma pakāpe. Likuma mērķis ir noteikt sociālās garantijas Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un šīs avārijas

rezultātā cietušajām personām, kompensējot iegūto kaitējumu atkarībā no tā smaguma. Paredzot invaliditātes pensiju pārrēķināšanu pēc Likuma pārejas noteikumu 1. punkta otrajā teikumā ietvertās formulas tikai tām personām, kurām pēc 2000. gada 1. janvāra ir mainījusies darbspēju zaudējuma pakāpe vai invaliditātes smaguma pakāpe, apstrīdētā norma savulaik nodrošināja izvirzītā leģitīmā mērķa sasniegšanu, taču šobrīd tā vairs neatbilst Likuma vispārējam mērķim.

Līdz ar to apstrīdētā norma nav piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai un neatbilst tiesiskās vienlīdzības principam.

14. Satversmes tiesas likuma 32. panta trešā daļa noteic, ka tiesību norma (akts), kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi.

Likuma pārejas noteikumu 1. punkta otrajā teikumā ietvertā formula saskaņā ar apstrīdēto normu ir piemērojama tikai tiem invaliditātes pensiju saņēmējiem, kuriem pēc 2000. gada 1. janvāra ir mainījusies darbspēju zaudējuma vai invaliditātes smaguma pakāpe. Tā kā mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošiem ir mainīgs rādītājs, tad arī turpmāk var veidoties tāda situācija, ka personas ar vienādu darbspēju zaudējuma pakāpi vai invaliditātes smaguma pakāpi saņem atšķirīgas invaliditātes pensijas. Tāpēc likumdevējam ir nepieciešams laiks, lai pieņemtu tādu normatīvo regulējumu, kas nodrošinātu tiesiskās vienlīdzības principam atbilstošu attieksmi pret visiem Černobiļas AES avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un šīs avārijas rezultātā cietušajām personām, kam invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā ir piešķirta līdz 2000. gada 1. janvārim.

-

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

n o s p r i e d a:

atzīt Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1. punkta pirmo teikumu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un spēkā neesošu no 2010. gada 1. jūlija.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

G. Kūtris